

STUDIE

Vzťah koncernu Baťa k režimu Slovenskej republiky 1939–1945 na stránkach časopisu *Budovateľ**

ĽUDOVÍT HALLON

Bata Corporation's relationship to the Slovak Republic from 1939 to 1945 as seen through the *Budovateľ* magazine

The Slovak branch of the international Bata Corporation gradually came into existence in the 1930s, with the process culminating during the existence of the Slovak Republic between 1939 and 1945. In January 1939, the branch also started a magazine, named *Budovateľ* and targeted at the Slovak factories of the corporation. The magazine, whose content would be created by its editors, provided information about life in the factories, but also presented the official attitude of the Slovak branch's top management towards the government and the political system of Slovakia at that time. The study maps and evaluates the attitudes (or certain aspects thereof) expressed in *Budovateľ* in the period 1939 to 1941, when the government of the independent Slovak Republic was on the rise and could boast some economic and social achievements and when the idea of national unity resonated in the broader populace. The study analyses these attitudes up to June 1941, specifically until the attack on the Soviet Union by Nazi Germany. In the months and years that followed, the views of the management and rank-and-file employees at Bata's plants in Slovakia gradually began to change under the influence of domestic and international developments in the context of the world war.

Keywords: Slovakia, corporation, Bata, magazine, attitudes, regime

---

* Táto štúdia bola vypracovaná v rámci riešenia projektu agentúry Vega č. 1/0184/20 Hospodárske vzťahy Slovenskej republiky 1939–1945 a Protektorátu Čechy a Morava.

Úvod

Vývoj podnikov firmy Baťa na dnešnom území Slovenska je v slovenskej historiografii pomerne frekventovanou témou. Hlbší pramenný výskum uvedenej problematiky však na Slovensku chýba. Sledovanou témou sa zaoberá česká historiografia a v podmienkach Slovenska je spracovaná najmä amatérskymi historikmi v pamätniciach jednotlivých závodov alebo miest, kde sa Baťove podniky nachádzali. Výnimku v slovenskej profesionálnej historiografii tvorí viackrát spracovaný obraz odboja proti fašizmu na pôde slovenských závodov koncernu Baťa, predovšetkým v Šimonovanoch-Baťovanoch, ktorého odrazom bolo premenovanie tohto mesta na Partizánske. Medzi otázky, ktoré dodnes stoja na pokraji záujmu historiografie, patrí vzťah vedenia slovenskej vetvy firmy Baťa k vládnemu režimu Slovenskej republiky 1939–1945 v prvom období jej existencie v rokoch 1939–1941. Zámerom nasledujúcej štúdie je zmapovanie vybraných aspektov tohto vzťahu na základe analýzy profilujúcich článkov podnikového časopisu slovenskej časti koncernu s názvom *Budovateľ* od januára 1939, keď začal časopis vychádzať, do júna 1941, teda do napadnutia Sovietskeho zväzu nacistickým Nemeckom. Ide len o jeden uhol pohľadu prechádzajúci po povrchu bez hlbšieho archívneho výskumu a zachytávajúci iba oficiálny postoj špičiek manažmentu podnikov, ale na vytvorenie určitej predstavy o uvedených otázkach a na vstup do problematiky by mohol byť zvolený prístup užitočný.

Úvodná časť štúdie prináša celkový prehľad vývoja slovenskej odnože firmy Baťa, ktorá vznikala od konca 20. rokov minulého storočia preberaním starších alebo zakladaním úplne nových závodov, ako aj všestrannou prestavbou starších alebo novozakladaných mestských sídiel týchto závodov. Celkový prehľad je potrebný na pochopenie súvislostí v analyzovaných článkoch na stránkach časopisu *Budovateľ*. Zo širokého spektra tém, s ktorými prichádzala redakcia sledovaného časopisu v mene vedenia Baťových závodov v období 1939–1941, keď bol vládny režim na vzostupe a mal podporu širších vrstiev obyvateľstva, sa štúdia orientuje na články o aktivitách vtedajšieho „šéfa“ koncernu Jana Antónina Baťu vo vzťahu k Slovensku na prelome rokov 1938–1939, ďalej na príspevky odrážajúce postoj k vývoju vládneho režimu od pokusov s budovaním stavovského štátu k slovenskému národnému socializmu ako slovenskej podoby nemeckého nacionálneho socializmu a tiež na články mapujúce aktivity vládnych politických organizácií a paramilitantných oddielov na pôde jednotlivých podnikov, čo odrážalo aktívny vzťah k režimu, či už formálny a predstieraný alebo reálny.

Prehľad vývoja slovenskej vetvy koncernu Baťa

Firma Baťa začala na Slovensko prenikať v období svojho najväčšieho rozmachu počas konjunktúry v 20. rokoch minulého storočia. Postupne otvárala pobočky v mnohých krajinách a prenikala do rôznych oblastí hospodárstva. Vtedy sa zakladateľ podniku Tomáš Baťa začal hlbšie zaujímať aj o Slovensko, kde videl veľké podnikateľské možnosti. Firma Baťa prichádzala na Slovensko už skôr v podobe obchodnej siete s obuvou, ktorá sa formovala od konca roka 1918. Prvú predajňu otvorili v Trnave, ďalšie v Trenčíne, Žiline, Košiciach, Bratislave, Ružomberku a v iných mestách. V roku 1932 bol dokončený obchodný dom Baťa v Bratislave. V 30. rokoch po prekonaní veľkej hospodárskej krízy sa rozširovanie siete predajní ešte urýchlilo a vznikali aj v menších sídlach, takže do roka 1938 počet predajní vzrástol približne na 300 s 900 zamestnancami. Súčasťou tohto rozmachu bolo aj otváranie opravovní obuvi, pedikúr a iných služieb. Od konca 20. rokov prenikala do východnej časti medzivojnovy Českej republiky (ČSR) aj výrobná základňa sledovanej firmy. T. Baťa plánoval na Slovensku umiestniť vedľajšie subdodávateľské odvetvia. Najskôr sa zamerával na kožiarsky priemysel. Dobre poznal dlhoročné tradície a vysokú kvalitu slovenského garbiarstva. Celé odvetvie však potrebovalo modernizáciu a zapojenie do širšieho výrobného reťazca až po finálny výrobok. Pôvodne zamýšľal iba kooperáciu s kožiarskymi podnikateľmi v Liptovskom sv. Mikuláši. Nakoniec sa však rozhodol priamo vstúpiť na pôdu Slovenska. V roku 1931 firma Baťa, ktorá sa zmenila na akciovú spoločnosť Baťa, a. s., zakúpila dva významné kožiarske podniky v Nových Zámkoch a Bošanoch.¹

Práve v období nástupu firmy Baťa do podnikovej sféry Slovenska nastal v jej dejinách známy osudový zlom, keď Tomáša Baťu po tragickej nehode v roku 1932 vystriedal na čele podniku jeho nevlastný brat Jan Antonín Baťa. V nasledujúcich rokoch napriek osudovým udalostiam a vplyvom veľkej hospodárskej krízy expanzia firmy na Slovensko ešte vzrástla a začala sa formovať samostatná slovenská vetva medzinárodného koncernu Baťa. Rozmach firmy Baťa na Slovensku v sledovanom období bol súčasťou vlny expanzie kapitálu českých krajín do východnej časti štátu, ktorú podnikteli vládne hospodárske kruhy s cieľom urýchlili budovanie infraštruktúry a priemyslu na území Slovenska,

1 K vývoju závodov firmy Baťa v Nových Zámkoch a v Bošanoch pozri napríklad: Závody Baťa a. s. Bošany, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 1, 5. januára 1939, s. 4; Spolupráca buduje, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 17, 29. apríla 1939, s. 5; KVASNICOVÁ, Olga – MALOVCOVÁ, Božena a kol: *Baťa a Slovensko*. Partizánske 2012, s. 16–18; KRASNOVSKÝ, Branislav: *Chemický priemysel v zrkadle dejín Slovenska*, 8. zväzok. *História spracovania kože a garbiarsky priemysel na Slovensku*. Bratislava 2014, s. 32–37, 47–55, 62–63.

kde sa malo formovať zázemie v prípade vojenského útoku nacistického Nemecka na ČSR. Záujem kapitálu českých krajín podnietila aj lacná pracovná sila. V 30. rokoch koncern Baťa vybudoval moderný chemický závod v Batizovciach pri Poprade s novou osadou Svit v majetku dcérskej spoločnosti Svit, úč. s. Batizovce a začal realizovať plán výstavby strojárkeho závodu v Šimonovanoch v regióne Hornej Nitry. Pozícia koncernu Baťa na Slovensku sa podstatne zmenila na prelome rokov 1938–1939 po vyhlásení autonómie Slovenska a najmä po vzniku samostatného Slovenského štátu v marci 1939 (od júla 1939 Slovenská republika). Spoločnosť Baťa, a. s. sa na území nového štátu stala zahraničným podnikateľským subjektom a nastali aj komplikácie s dovozom obuvi z českých krajín na Slovensko, ktoré v sledovanom segmente trhu pokrývalo vlastnou výrobou len asi tretinu spotreby. J. A. Baťa riešil zložitú situáciu jemu vlastným pragmatickým prístupom. Vládu autonómneho a následne aj samostatného Slovenska si získal lukratívnou pôžičkou a tiež pozitívnym postojom k štátoprávnomu a politickému vývoju na Slovensku od októbra 1938. Slovenské vládne miesta na oplátku poskytli firme Baťa voľný priestor na kapitálové aktivity. Ďalším krokom J. A. Baťu bolo podstatné rozšírenie výroby obuvi priamo na území Slovenska zmenou výrobného programu v novobudovanom závode v Šimonovanoch zo strojárstva na obuvníctvo s plánovanou kapacitou 4 mil. párov obuvi ročne. Nové plány potvrdil na svojej poslednej návšteve Slovenska v dňoch 17. až 19. mája 1939 podpísaním programu výstavby obuvníckeho závodu a nového mesta s názvom Baťovany.²

V prvom období existencie samostatnej Slovenskej republiky sa pre novú vetvu koncernu Baťa vytvorili na pozadí vojnovkej konjunktúry a obchodu s Nemeckou ríšou priaznivé podmienky na hospodársky rozvoj. Slovensko uzavrelo s nacistickým Nemeckom súbor hospodárskych zmlúv a dohôd, ktoré mali dvojstranný charakter. Kodifikovali vazalský vzťah slovenského hospodárstva k Nemecku, stanovili metódy jeho vykorisťovania, ale zároveň poskytovali odbornú, technickú a čiastočne aj finančnú pomoc na urýchlenie ekonomického a technologického rozvoja Slovenska v zmysle hospodárskych a vojnových pot-

---

2 K vývoju závodov firmy Baťa vo Svite-Batizovciach a v Šimonovanoch-Baťovanoch pozri napríklad: Div spod Tatier, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 18, 5. mája 1939, s. 4; RÍŠA, Viliam: Vznik a význam Svitú, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 28, 14. júla 1939, s. 5; Z tvrdých začiatkov vzorné výsledky, in: *Budovateľ*, roč. 3, č. 22, 30. mája 1941, s. 5; DIAČIKOVÁ, Anna – POTOČNÁ, Eva – KURUC, Ján: *Chemosvit – 80 rokov úspešnej cesty 1934–2014*. Martin 2015, s. 11–44; JAMBRICH, Martin – MILATA, Viktor – REVÚS, Miloš – UHER, Michal: *Chemický priemysel v zrkadle dejín Slovenska, 7. zväzok – História chemických vlákien na Slovensku*. Bratislava 2011, s. 64–66; KAPUSTA, Pavel: *Kronika závodov 29. augusta, Partizánske 1939–1959*. Partizánske 1960, s. 7–24; *Partizánske Staré a nové epochy*. Eds. Vladár, Jozef – Wiedermann, Egon. Partizánske 2000, s. 95–105.

rieb Nemecka. K oživeniu ekonomiky prispela aj hospodárska stratégia čelnej skupiny slovenských národohospodárov. Konjunktúra sa prejavila v infraštruktúre rozvojom železničnej a cestnej dopravy, urýchlením elektrifikácie a budovaním telekomunikácií. Počet činných osôb v priemysle vzrástol v rokoch 1938–1943 asi o 50 % a na prácach v Nemeckej ríši sa dobrovoľne vystriedalo asi 200 tisíc slovenských robotníkov, čím bola odstránená nezamestnanosť. Štát prijal viacero sociálnych opatrení. Poľnohospodárstvo stagnovalo, ale potreby frontu aj zázemia zvyšovali dopyt po poľnohospodárskych produktoch. Vojnové potreby, rast zamestnanosti a čiastočné zvýšenie životnej úrovne vyvíjali tlak na rast produkcie obuvi a ďalších výrobkov koncernu Baťa na Slovensku. Tienistou stránkou hospodárskeho života Slovenského štátu bolo vyvlastnenie židovského majetku na podklade arizačnej legislatívy a následné deportácie sociálne pauperizovaného židovského obyvateľstva do vyhladzovacích táborov. S prehľbovaním vojnového konfliktu sa v ekonomike prejavovali negatívne javy, ktorých súčasťou bol stále väčší nedostatok surovín, osobitne koží a kožiar-ských polotovarov. Tieto javy limitovali ďalší rozmach výroby obuvi. Do roka 1942 štát zaviedol systém vojnového hospodárstva a vo vzťahoch s Nemeckom začala prevažovať ekonomická exploatácia nad technologickou pomocou. Exploatácia kulminovala po vypuknutí Slovenského národného povstania a obsadení Slovenska nemeckou armádou na jeseň 1944. Väčšinu benefitov hospodárskeho rastu zničili bojové operácie a kolaps štátnych financií v dôsledku financovania nemeckých okupačných jednotiek na prelome rokov 1944–1945.³

3 Z viacerých prác k hospodárskemu vývoju Slovenskej republiky 1939–1945 pozri napríklad: LIPTÁK, Lubomír: *Ovládnutie slovenského priemyslu nemeckým kapitálom (1939–1945)*. Bratislava 1960; FALTUS, Jozef – PRŮCHA, Václav: *Prehľad hospodárskeho vývoja na Slovensku v rokoch 1918–1945*. Bratislava 1969; FABRICIUS, Miroslav: *Hospodárstvo vojnovjej Slovenskej republiky a SNP*. In: *SNP 1944 – vstup Slovenska do demokratickej Európy*. Banská Bystrica 1999, s. 92–98; HALLON, Ludovít: *Zápas slovenského a nemeckého finančného kapitálu o pozície v peňažníctve Slovenska 1939–1945*. In: *Historický časopis*, 2010, roč. 58, č. 1, s. 37–60; HALLON, Ludovít: *Hospodárstvo Slovenska v rokoch 1939–1945*. In: MEŠKOVÁ HRADSKÁ, Katarína – KAMENEC, Ivan: *Slovensko v 20. storočí. 4. zväzok. Slovenská republika 1939–1945*. 1. vydanie. Bratislava 2015, s. 239–304; HALLON, Ludovít: *Slovensko v hospodárskom priestore Nemecka 1939–1945 : (rokovania, prehľady, sondy, prípadové štúdiu)*. Bratislava 2015; MIČKO, Peter: *Nemecký finančný kapitál a stredné Slovensko v rokoch 1939–1945*. Banská Bystrica 2006; MIČKO, Peter: *Hospodárska politika Slovenského štátu. Kapitoly z hospodárskych dejín Slovenska v rokoch 1938–1945*. Krakov : Banská Bystrica, 2010; SABOL, Miroslav: *Až na dno blahobytu. (Hojnosť alebo chudoba slovenských rodín v Slovenskej republike 1939–1945)*. In: *Život v Slovenskej republike, Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historikov IX*. Ed. Sokolovič, Peter. Bratislava 2010, s. 376–389; SABOL, Miroslav: *Slovenský priemysel v nemeckom veľkopriestorovom hospodárstve v roku 1942*. In: UHRÍN, Miroslav: *Slovensko v roku 1942 : politika – armáda – spoločnosť*. Banská Bystrica 2013, s. 157–169.

Pozícia medzinárodného koncernu Baťa v samostatnej Slovenskej republike sa upevnila založením dcérskej spoločnosti Baťa slovenská účastinná spoločnosť, a. s. v októbri 1939, ktorá zastrešila všetky závody koncernu na území nového štátu. Jej pôvodným sídlom boli Batizovce a od augusta 1940 nové hlavné centrum firmy Baťa na Slovensku Šimonovany-Baťovany. Mimo slovenskej dcérskej spoločnosti však ostal kožiarsky závod v Nových Zámkoch, ktorý bol už od prijatia Viedenskej arbitráže v novembri 1938 na území Maďarska. Tento závod, ako aj predajne firmy Baťa na arbitrážnom území, zaradili do dcérskej spoločnosti Baťovho koncernu v Maďarsku so sídlom v Komárne a s názvom Spoločnosť na výrobu a predaj obuvi s. r. o. Cikta (Cipőgyártási és kereskedelmi Tarsaság kor. fel. Cikta). Spoločnosť vznikla už v októbri 1938 z iniciatívy J. A. Baťu. Všetky hlavné centrá Baťovho koncernu na Slovensku zaznamenali v rokoch 1939–1945 napriek stále hlbším problémom vojnového hospodárstva priaznivý rozvoj. Ku kľúčovým centrá v Šimonovanoch-Baťovanoch, Svite Batizovciach a v Bošnoch pribudli viaceré menšie závody firmy Baťa, napríklad prevádzky v Liptovskom Mikuláši na výrobu krémov a spracovanie kože, v Pravecenci na spracovanie dreva, výrobu kopýt a napinákov, v Tuhári pri Lučenci a v Batizovciach na spracovanie mramoru, v Bobote na papier a lepenku, v Revúcej na výrobu pančúch a v Obyciach na ťažbu hnedého uhlia. Vznikla aj dcérska obchodná spoločnosť koncernu na Slovensku Kotva, úč. s.⁴

Úloha týždenníka *Budovateľ* – podnikového časopisu koncernu Baťa na Slovensku

Jedným z atribútov formovania osobitnej odnože baťovského impéria bolo aj založenie vlastného tlačového orgánu slovenských závodov týždenníka pod názvom *Budovateľ*. Týždenník začal vychádzať v januári 1939 ako podnikový časopis, respektíve „časopis podnikavej práce“, vtedy najrozvinutejšieho kožiarskeho a obuvníckeho závodu slovenskej vetvy koncernu v mestečku Bošany, vystupujúceho v pozícii dcérskeho podniku Baťa Bošany a. s.⁵ Po vzniku samostatného Slovenského štátu sa akčný rádius podnikového časopisu od mája

4 Organizačné sústredenie Baťových závodov na Slovensku, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 42, 20. októbra 1939, s. 1; LETKOVÁ, Alexandra: Jan Antonín Baťa – The Fate of a Businessman in postwar Czechoslovakia. In: *Historický časopis*, 2017, roč. 65, č. 3, s. 471–492; K vývoj závodov firmy Baťa pozri bližšie práce českých autorov: MARKO, Martin: *Šimonovany-Baťovany (1938–1949)*. Partizánske 2015; MARKO, Martin: *Středoevropské aktivity Baťova koncernu za druhé světové války*. Brno 2017; JEMELKA, Martin – ŠEVEČEK, Ondřej: *Tovární města Baťova koncernu: evropská kapitola globální expanze*. Praha 2016.

5 *Budovateľ* – časopis podnikavej práce, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 1, 5. januára 1939, s. 1.

1939 rozšíril aj na chemické závody vo Svite-Batizovciach a na obuvnícky závod v novozaloženej osade Šimonovany-Baťovany. Z ďalších koncernových závodov firmy Baťa na Slovensku venoval časopis väčšiu pozornosť hneďouhoľným baniam v Obyciach. V prvom období pôsobenia časopisu 1939–1941 bol zodpovedným redaktorom Dr. Vladimír Houdek, ale ideový profil periodika formoval hlavný výkonný redaktor Michal Dado, zástupca podniku v Bošanoch. Skupinu vedúcich redaktorov tvoril aj hlavný dopisovateľ závodu vo Svite-Batizovciach Mikuláš Viest. Sídлом redakcie boli spočiatku Bošany, ale v roku 1940 sa redakcia oficiálne presunula do nového centra Baťovany. Časopis plnil úlohu tlačového orgánu slovenskej časti koncernu Baťa do konca roka 1941. V nasledujúcom období sa transformoval na celoslovenský časopis pre hospodárske otázky a jeho redakciu prevzal predstaviteľ ilegálneho komunistického odboja, básnik Ladislav Novomeský.⁶

Na stránkach *Budovateľa* bolo možné v rokoch 1939–1941 okrem jednotlivých stránok vnútropodnikového života sledovať genézu oficiálneho postoja slovenskej vetvy koncernu Baťa, respektíve jej vrcholového manažmentu, k vládnemu režimu, k jeho ideológii a k sociálno-ekonomickej politike. Zároveň sa tu odvíjal náhľad na medzinárodný politický, hospodársko-politický, vojensko-politický a sociálno-ekonomický vývoj po roku 1938 v Európe aj vo svete. Vzhľadom na celkový charakter dobových pomerov a medzinárodné postavenie Slovenského štátu (od júla 1939 Slovenskej republiky) redakcia venovala osobitnú pozornosť hospodárskym a politickým vzťahom s Nemeckom, sledovala formovanie hospodárskeho priestoru Nemeckej ríše v strednej a juhovýchodnej Európe,⁷ pokusy o budovanie stavovského štátu na Slovensku a najmä ideológiu slovenského národného socializmu ako slovenskej podoby nemeckého nacionálneho socializmu, kde redakcia nachádzala paralely so sociálnymi koncepciami Baťovho koncernu, čiže s batizmom. V danej súvislosti redakcia analyzovala tiež vývoj v Sovietskom zväze a nemecko-sovietske vzťahy po uzavretí paktu Ribbentrop-Molotov v auguste 1939. V hospodárskej spolupráci dvoch systémov, ktoré presadzovali dve formy sociálneho experimentu, redakcia videla veľkú budúcnosť, pravda len do napadnutia Sovietskeho zväzu

6 Budovateľ a jeho vyhotovenie, in: *Budovateľ*, roč. 2, č. 35, 30. augusta 1940, s. 19.

7 K formovaniu hospodárskeho priestoru Nemeckej ríše v strednej a juhovýchodnej Európe, kam malo patriť aj Slovensko, pozri napríklad články časopisu *Budovateľ*: Juhovýchodná Európa hospodársky a politicky, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 5, 2. februára 1939, s. 3; Dnes sa rozhoduje tiež o lepšej budúcnosti dunajských štátov, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 38, 22. septembra 1939, s. 2; O budúcnosť Slovenska. Zemepisná poloha určuje smernicu hospodárskeho budovania. Na hranici medzi stredom a východom Európy, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 51, 22. decembra 1939, s. 3.

v júni 1941.⁸ Časopis oboznamoval čitateľov aj s aktivitami vládnych politických a polovojských organizácií na pôde Baťových podnikov. Osobitne informoval o činnosti Hlinkovej gardy, Hlinkovej mládeže a paramilitantných oddielov nemeckej menšiny Freiwillige Schutzstaffel. Nevyhol sa ani procesu vládnych antisemitských opatrení. Ako hospodársky časopis prinášal najmä správy o vývoji arizácie. Spočiatku len uverejňoval bez komentára informácie o antisemitskej legislatíve, ale v období kulminácie protižidovských opatrení od polovice roka 1940 sa postupne stotožňoval s vládou politikou v danom smere a vyzýval slovenské obyvateľstvo, aby neprepáslo historickú šancu a zapojilo sa do arizácie.⁹

Jan Antonín Baťa k vývoju na Slovensku po októbri 1938 na stránkach *Budovateľa*

V prvých mesiacoch po svojom vzniku sa časopis *Budovateľ* stal nakrátko aj tribúnou názorov „šéfa“ koncernu Baťa, čiže hlavného predstaviteľa a najväčšieho akcionára koncernu Jana Antonína Baťu. Tento v niekoľkých článkoch a rozhovoroch pre *Budovateľa* v čase od januára do mája 1939 vyjadril svoj vzťah k Slovensku a k budovaniu slovenskej vetvy koncernu, vyslovil názory na budúci hospodársky vývoj Slovenska a formovanie tunajšieho podnikateľského prostredia, poskytol rady mladej slovenskej inteligencii a otvorene zaujal postoj k politickým a štátovým pomerom na Slovensku po vyhlásení autonómie. Predmetné články a rozhovory patria k málopočetným pôvodným historickým prameňom ohľadne názorov J. A. Baťu na dobovú politickú a hospodársku situáciu v podmienkach Slovenska. Vznikli v období, keď začala kontroverzná

---

8 Názory redakcie časopisu *Budovateľ* na pakt Ribbentrop-Molotov a spoluprácu nacistického Nemecka so Sovietskym zväzom pozri v článkoch: Nemecko-ruská dohoda, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 35, 1. septembra 1939, s. 2; Hospodárske veci sa nespravujú politikou, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 35, 1. septembra 1939, s. 3; Hospodárska dohoda nemecko-ruská. Hospodárstvo do služieb národov, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 36, 8. septembra 1939, s. 2; Bezpečný základ hospodárskych vzťahov, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 40, 6. októbra 1939, s. 1; Tvorí sa nový hospodársky svet, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 44, 3. novembra 1939, s. 1.

9 Postoje redakcie časopisu *Budovateľ* k procesu arizácie pozri napríklad v článkoch: Slováci v podnikaní, in: *Budovateľ*, roč. 2, č. 9, 1. marca 1940, s. 2; Priemyselníci z celého Slovenska, in: *Budovateľ*, roč. 2, č. 26, 28. júna 1940, s. 3; Bez kvapnosti, ale tempom, in: *Budovateľ*, roč. 2, č. 41, 11. októbra 1940, s. 1; Aký majetok majú Židia, in: *Budovateľ*, roč. 2, č. 51–52, Vianoce 1940, s. 2; Židia v slovenskom hospodárstve, in: *Budovateľ*, roč. 3, č. 3, 17. januára 1941, s. 2; Myslíme to s nacionalizáciou hospodárstva vážne?, in: *Budovateľ*, roč. 3, č. 7, 14. februára 1941, s. 3; Príležitosť, ktorá sa už nevráti, in: *Budovateľ*, roč. 3, č. 11, 14. marca 1941, s. 3.

etapa životnej cesty J. A. Baťa a v niektorých smeroch danú etapu života ilustrujú a charakterizujú.

J. A. Baťa už v prvom čísle *Budovateľa* z 5. januára 1939 na žiadosť redakcie pozdravil nový podnikový časopis a v článku s nazvanom *20 000 slovenských podnikateľov* vyzval Slovákov v duchu svojho celoživotného kréda najmä k činnorodej práci, vzdelaniu a výchove mladých podnikateľov. Jedinou touto cestou malo Slovensko dospieť k sociálno-ekonomickému rozmachu. Zacitoval druhú slohu slovenskej hymny: „*To Slovensko naše dosiaľ tvrdo spalo [...]*“ a zdôraznil, že sa ešte stále neprebralo. Konkrétne sa vyjadril: „*Veď ono spí ešte aj dnes. Neprebudilo sa. Ešte aj teraz, ležiac na jednom boku, obracia sa ešte len na druhý bok. Ale je mu treba sa prebudiť. A to sa stane, až dôjde tak ďaleko, aby mohlo za pomoci vzdelávania a výchovy začať budovať [...]* Slovensko je krajina bohatá. Nesmierne bohatá [...] *Je to bohatstvo, ktoré sa v bohatstvo premení, až keď naň čarodejník z pohádky švihne svojim kúzelným prútikom. A tento prútik sa menuje jasne a neodvratne: Práca. A ten čarodejník sa menuje v obyčajnej reči: Podnikateľ [...]*“ Podľa J. A. Baťu Slovensko potrebovalo školy, nemocnice, letoviská a kostoly, ale v prvom rade muselo budovať hospodársku základňu. Prostredníctvom tisícov podnikateľov malo využiť nerastné bohatstvo a množstvo dreva, ktoré sa predávalo v surovom stave „*ako smeti*“. Veľký dôraz kládol aj na rozvoj turizmu. Na adresu nového časopisu konkrétne uviedol: „*A tak Ty, môj milý Budovateľu: Pracuj a maj pred očima, aby toto tu pochopil ten mladý, školený i neškolený slovenský človek. Chlapec ako dievča. Veď jeho myslenie k tomu, aby chcel byť takým podnikateľom [...]* Tvoje úloha je veľká. Máš pomáhať budovať svoju krajinu. Svoju Slovenskú krajinu, z ktorej rastieš. A s ňou budovať aj tento štát česko-slovenskej slobody [...]“ Z uvedeného jasne vyplýva, že na záver článku nepriamo poukázal na nové štátoprávne postavenie Slovenska v pomníchovskom Česko-Slovensku. Viaceré z jeho podnetov boli a sú aktuálne aj pre Slovensko z obdobia po roku 1989, respektíve 1993.¹⁰

V podobnom duchu sa niesol aj obsah úvodníka, ktorý J. A. Baťa uverejnil v *Budovateľovi* z 24. februára 1939 pod názvom *Súciť a pomoc*. J. A. Baťa tu reagoval na stretnutie s predstaviteľom mladej slovenskej inteligencie, ktorý ho sprevádzal počas návštevy Slovenska v januári 1939. Mladík využil príležitosť a požiadal veľkopodnikateľa, aby pomohol spropagovať a nájsť v zahraničí odbyť pre výroby slovenskej ľudovomeleckej tvorby, konkrétne pre výšivky. J. A. Baťa sa mladého Slováka spýtal, kde pracuje a čo vyštudoval. Sprievodca odpovedal, že ukončil obchodnú akadémiu, pracuje v poisťovni a má už skúse-

10 BAŤA, Jan Antonín: 20 tisíc slovenských podnikateľov, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 1, 5. januára 1939, s. 1–2.

nosti zo sveta, lebo strávil tri týždne na dovolenke v Paríži. Na to Baťa mladíka upozornil, že s jeho vzdelaním by nemal sedieť v kancelárii, ale začať podnikáť a nemiňať úspory na drahé dovolenky, ale ich investovať, napríklad aj do obchodu s výšivkami. Zároveň sa kriticky vyjadril, že pomoc, súcit a dobročinnosť sa často zneužívajú a vedú k nečinnosti a záhaľke. Niekde údajne počul, že Slovensko by potrebovalo aspoň desať Baťov. V danej súvislosti sa vyjadril: „[...] *nie desať Baťov. 10 000 Baťov si musí náš národ vychovať, aby sa mohol stať národom váženým, na ktorý sa vždy a rozhodne musia brať ohľady – všade na svete* [...]“¹¹

J. A. Baťa vyzýval Slovákov k činorodej podnikateľskej činnosti a k aktívnemu životu aj v rozhovore so známym slovenským národohospodárom a tajomníkom Zväzu slovenského priemyslu Dr. Ing. Petrom Zaťkom. Rozhovor bol vysielaný v Slovenskom rozhlase 9. marca 1939 pre stredoškolskú mládež a následne uverejnený pod názvom *Je nás na Slovensku veľa? v Budovateľovi* 17. marca 1939, čo bolo prvé číslo časopisu po oficiálnom vzniku Slovenského štátu. P. Zaťko sa pýtal, či podľa J. A. Baťu má Slovensko podmienky na formovanie silnej podnikateľskej vrstvy a na ďalší rozvoj priemyslu na úrovni najvyspelejších krajín. Zároveň poukázal na skutočnosť, že Slovensko má nedostatok mladých adeptov podnikania s náležitým vzdelaním a skúsenosťami a má tiež akútny nedostatok kapitálu. J. A. Baťa so sťažnosťami na nedostatok ľudí a kapitálu zásadne nesúhlasil. Podľa neho sa už na Slovensku vytvorila početná vrstva mladej inteligencie, ktorá sa však oddávala zábave, kaviarským debátam a radšej pracovala na úradoch než v podnikateľskej praxi. Spomenul, že počas pobytu v Bratislave nazrel do jednej z kaviarní, kde uprostred bieleho dňa sedeli desiatky mladých ľudí a namiesto práce popíjali kávu a debatovali. Videl v tom dedičstvo „grófskeho“ spôsobu života zo starého Uhorska spreď roka 1918. Grófi však mali na tento spôsob života peniaze. Nedvižné boli aj široké vrstvy slovenského obyvateľstva, ktoré ďalej žilo v duchu pasívnej pokory ako v minulosti. J. A. Baťa spochybňoval tiež výhovorku na nedostatok kapitálu. Uviedol príklad Tomáša Baťu, ktorý začínal so svojím bratom s kapitálom tristo rýnskych, čiže v prepočte asi 6 000 Kč. V danej súvislosti opäť spomenul prípad mladíka z predchádzajúceho článku *Pomoc a súcit*, pracujúceho v teple poisťovne a míňajúceho úspory na dovolenky v Paríži, namiesto podnikateľských aktivít. Na rozvoj podnikateľskej činnosti bolo bezpochyby potrebné odborné vzdelanie, ale na začiatok podľa J. A. Baťu stačili aj náležité znalosti a skúsenosti. Na ceste po Slovensku sa napríklad pokúšal od miestnych ľudí dozvedieť, kde sa v okolí nachádzajú zdroje nerastov a iných surovín. Jediný, kto mu vedel od-

---

11 BAŤA, Jan Antonín: Súcit a pomoc, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 8, 24. februára 1939, s. 1.

povedať bol istý „Cigáň“. Tento poznal miestne náleziská uhlia, kam potajme chodil ťažiť na vlastné potreby. Dostatok poznatkov by mohol vytvoriť základ vedeckej aj podnikateľskej činnosti.¹²

J. A. Baťa v článkoch pre časopis *Budovateľ* nezabúdala ani na praktické témy z oblasti hospodárskeho a technického rozvoja. V úvodníku pod názvom *Železnice ČSR pre Budovateľ* z 26. januára 1939 sa v súvislosti s plánmi budúceho vývoja železničnej dopravy v okliešenej druhej ČSR zároveň vrátil ku svojej obľúbenej téme výstavby diaľnice naprieč celým štátom, ktorou sa zaoberal v predchádzajúcich rokoch. Vládne hospodárske kruhy druhej ČSR začali s prípravou konkrétnych plánov výstavby diaľnice na okliešenom území republiky. Tieto plány vyvolali veľké obavy predstaviteľov železníc, lebo podľa ich predstáv rovná a priama diaľnica cez Česko-Slovensko, na ktorej budú jazdiť autá rýchlosťou 150 km/h, ohrozí svojou konkurenciou kľukaté železničné trate s vlakmi s priemernou rýchlosťou 70 km/h. J. A. Baťa vystúpil proti týmto skresleným predstavám a vyšiel s plánom vybudovať pendant budúcej transverzálnej celoštátnej diaľnice v podobe novej železničnej magistraly stredom štátu z Prahy až do Chustu na Karpatskej Ukrajine, ktorá by prešla jednotlivé pohoria tunelmi v dĺžke asi 20 km. Ideový plán takejto magistraly sa údajne vypracoval na pôde firmy Baťa už v polovici 30. rokov. Po modernej železničnej magistraly by mohli premávať najvýkonnejšie lokomotívy, ako bola napríklad lokomotíva americkej firmy General Electric s rýchlosťou 206 km/h. Vízie plánov na výstavbu diaľnice a železničnej magistraly naprieč bývalým Československom, s ktorými vyšiel J. A. Baťa, sa však nikdy nepodarilo realizovať.¹³

Štvrté číslo *Budovateľa* z januára 1939, kde vyšiel článok J. A. Baťu o budúcnosti železníc, prinieslo aj významnú správu o účasti „šéfa“ koncernu Baťa na slávnostnom otvorení Snemu Slovenskej krajiny, ktorý vzišiel z volieb 18. 12. 1938. Účasť J. A. Baťu na tejto historickej udalosti zďaleka nebola len zdvorilostnou návštevou. Baťa svojou účasťou bezpochyby sledoval záujmy koncernu na území Slovenska, kde videl veľký potenciál do budúcnosti, ale zároveň tým aj vyjadril postoj k štátoprávnemu a politickému vývoju v ČSR a konkrétne na Slovensku od októbra 1938, keď bola postupne obmedzovaná pluralitná demokracia medzivojnového obdobia a formoval sa autoritársky systém jednej štátostrany národnej jednoty.¹⁴

J. A. Baťa sa úplne otvorene vyslovil k politickej situácii na Slovensku na prelome rokov 1938–1939 v nasledujúcom čísle časopisu *Budovateľ* z 3. februára

12 BAŤA, Jan Antonín: Je nás na Slovensku veľa?, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 11, 17. marca 1939, s. 2.

13 BAŤA, Jan Antonín: Železnice ČSR, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 4, 26. januára 1939, s. 1.

14 Správa o účasti J. A. Baťu na otvorení Slovenského snemu, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 4, 26. januára 1939, s. 1.

ra 1939, kde vyličil svoje pocity z prvého zasadnutia slovenského zákonodarného zboru v úvodníku pod názvom *Prvý Slovenský snem*. Z obsahu článku vyplýva, že J. A. Baťa bol slávnostnou atmosférou prvého zasadnutia Snemu skutočne nadšený. Vyzdvihol najmä veľký podiel mladých ľudí medzi poslancami Snemu, ktorého priemerný vek sa pohyboval okolo 40 rokov. Dával českým politikom za vzor, ako rýchlo a bez sentimentu dokázala politická scéna *Nového Slovenska* s prevahou mladej generácie demontovať starý neďvižný systém viacerých politických strán a vybudovať stranu národnej jednoty. Konkrétne uviedol: „*Bolo to tak veľmi vidieť, ten rozdiel medzi Prahou a Bratislavou. V Prahe napriek zmenám stále ešte jednaké pojímanie verejných otázok. Stále tu ešte myslíme na staré politické strany a stále ešte nie sú ľudia, ktorí z týchto starých strán utvorili stranu Národnej Jednoty, ničím viac než umiernení straníci svojich starých strán [...] Jaká škoda, jaká škoda, že sa prejavilo tak málo nových ľudí. A kamkoľvek noví ľudia neprídu, nebude lepšie. Človek závidí tomu Slovenskému snemu, jak vedeli vziať k vedeniu nových ľudí [...] Možno že zo začiatku siahli Slováci tu i tam pomimo. Ale Slovenský snem mohol by byť českým zemiám príkladom, ako treba ovládnuť dobu. Mladí vpřed ! Nie sú o nič hlúpejší ako starí [...] Daj bože, aby Slovenský snem bol dobrým konkurenčným zhromaždením vo vlastnom jednom a tomže štáte. A aby ukázal, ako nová, mladá krv dokáže riešiť rozhodne a rázne potreby svojho života [...]*“ J. A. Baťa dospel k názoru, že keď Slovensko prekoná hospodárske problémy a aktivizuje vlastné podnikateľské vrstvy, môže sa vďaka svojmu parlamentu stať určujúcim prvkom hospodárskeho rozvoja ešte stále spoločného štátu. Uvedený názor vyjadril nasledovne: „*Keď si Slovensko upraví s pochopením a rozmyslom svoje hospodárske záležitosti, môže sa ukázať, že sa hospodárske postavenie Slovenska behom niekoľkých rokov silno zmení. Nič by som sa neďivil, keby mladý zákonodarný zbor slovenský dokázal na Slovensku usporiadať pomery tak, že by sa Slovensko behom niekoľkých rokov stalo hospodársky najsilnejším článkom republiky [...]*“¹⁵

J. A. Baťa vždy staval do popredia mladú generáciu. Je známe, že celý baťovský hospodársky systém bol založený predovšetkým na mladých pracovníkoch, čiže ako ich dobovo označovali, na mladých mužoch (MM) a mladých ženách (MŽ). V prípade Snemu Slovenskej krajiny však bol pohľad J. A. Baťu skreslený. Jeho nadšenie z veľkého podielu nastupujúcej generácie v bratislavskom Sneme zastieralo skutočnosť, že mladí poslanci v mnohých prípadoch patrili k radikálnemu krídlu formujúcej sa štátostrany Hlinkovej slovenskej ľudovej strany – Strany národnej jednoty (HSLS), ktorí boli nositeľmi ideológie slovenského národného socializmu, čiže slovenskej verzie nemeckého nacionálneho socia-

---

15 BAĽA, Jan Antonín: Prvý Slovenský snem, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 5, 3. februára 1939, s. 1.

lizmu. Ďalší vývoj zákonodarného zboru sa tiež značne odlišoval od predstáv J. A. Baťu. Snem postupne strácal pôvodnú pozíciu a stal sa pasívnou zložkou politického systému, vhodnou len na automatické schvaľovanie vládnych návrhov zákonov. Radikálne krídlo režimu dokonca plánovalo jeho likvidáciu ako určitého atavizmu bývalého demokratického systému. Pozitívny postoj J. A. Baťu k politickému vývoju na Slovensku na začiatku roka 1939, ktorý prezentoval v článku o Slovenskom sneme, zásadne odporoval jeho názorom z prelomu septembra a októbra 1938, keď po uzavretí Mníchovskej dohody bola v Žiline 6. októbra 1938 vyhlásená autonómia Slovenska. Išlo o názory obsiahnuté v knihe spomienok J. A. Baťu, prevzatých od jeho dcéry Ludmily, ktoré spracoval autor Miroslav Ivanov. Podľa spomienok sa J. A. Baťa v období vyhlásenia autonómie nachádzal na Slovensku, dokonca priamo v Žiline a bol štátoprávnym vývojom zhrozený: „*Projížděl jsem Žilinou a tam jsem se dozvěděl, že je svolán do Žiliny valný sjezd (snem) z celého Slovenska, kde se má rokovat o odtržení Slovenska od republiky a o slovenské autonomii [...] Nevím, co potom bylo, ale když jsem se následujícího dne celý znepokojen vracel přes Žilinu, ukázalo se, že před sněmovním domem [...] a nad balkónem vlaje nový prapor slovenského dvojitého kříže v modrém poli [...] Bylo mi zle [...] Zle. Viděl jsem v tom zrovna předzvěst zkázy [...]*“ V prelomových dňoch pred vyhlásením autonómie sa J. A. Baťa údajne v osobných kontaktoch s čelným predstaviteľom HSLS Jozefom Tisom a s ďalšími politikmi pokúšal urovnať slovensko-české spory v štátoprávných otázkach.¹⁶ Zmena uhla pohľadu na politický vývoj Slovenska bola zrejme charakteristickým prejavom pragmatizmu J. A. Baťu v prístupe k politickým otázkam s hlavným cieľom zabezpečiť existenciu a ďalší, pokiaľ možno nerušený, rozvoj medzinárodného koncernu Baťa, v danom prípade jeho slovenskej odnože. Tento pragmatický a často kontroverzný prístup si J. A. Baťa, ako je všeobecne známe, zachoval počas celého obdobia druhej svetovej vojny aj po odchode do exilu v zámorí.

Na konci januára 1939 J. A. Baťa ešte jednoznačne počítal so zachovaním Česko-Slovenska v jeho nových hraniciach a úlohu Slovenska v tomto štátnom útvere vnímal veľmi optimisticky. O niekoľko týždňov neskôr po úplnom osamostatnení Slovenska však opäť zaujal pragmatický postoj. Existenciu slovenských závodov firmy Baťa pod jeho kontrolou a voľné pole na kapitálové transakcie koncernu na území nového Slovenského štátu zabezpečil dohodou so slovenskou vládou a najmä poskytnutím výhodnej pôžičky. Zároveň sa okamžite prispôbil novým hospodársko-politickým podmienkam, keď nariadil

---

16 IVANOV, Miroslav: *Sága o životě a smrti Jana Bati a jeho bratra Tomáše*. Vizovice 1998, s. 139–141.

zmenu výrobného programu novobudovaného závodu v Šimonovanoch zo strojárstva na obuvníctvo. Na základe dohody s predstaviteľmi slovenskej vety koncernu a so zástupcami obce Šimonovany a regiónu Hornej Nitry podpísal tiež rozhodnutie o založení budúceho mesta v katastri obce Šimonovany. Tento historický akt prišiel vykonať osobne na svojej poslednej ceste na Slovensko v dňoch 17. až 19. mája 1939, keď navštívil hlavné slovenské centrá koncernu Baťa v Bošanoch, Šimonovanoch a vo Svite-Batizovciach po Tatrami. Cestu vykonal iba krátko pred definitívnym odchodom z bývalej ČSR, kam sa už nikdy nevrátil. Výkonný redaktor časopisu *Budovateľ* M. Dado bol J. A. Baťom poverený, aby prišiel s návrhmi názvu nového baťovského mesta. Z viacerých návrhov vybrali názov Šimonovany-Baťovany. Je zaujímavé, že redakcia *Budovateľa* informovala o historickej návšteve šéfa koncernu pomerne stručne v čísle z 26. mája 1939. Pisateľ sa zameral najmä na obhliadku závodu v Bošanoch, pri ktorej J. A. Baťa okrem celkovej spokojnosti vyslovil aj kritiku na neporiadok a plytvanie s odpadom v koželužniach, kde namiesto ďalšieho spracovania vyhadzovali kožený odpad do kanála.¹⁷ Podstatne väčší priestor venoval návšteve *Budovateľ* o dva roky neskôr v čísle z 30. mája 1941, pri príležitosti druhého výročia založenia Baťovian. Tu sa čitateľ dozvedá, že už v máji 1939 J. A. Baťa predložil konkrétny desaťbodový program budovania obuvníckych závodov a nového mesta s počtom 10 tisíc obyvateľov. Na prijatí programu sa okrem iných zúčastnil budúci riaditeľ závodu Bošany a neskôr aj Baťovany Ján Lupták¹⁸, hlavný architekt slovenskej vetvy koncernu František Franckenberger,

---

17 Baťa vybuduje vzorné slovenské priemyselné mesto, in *Budovateľ*, roč. 1, č. 21, 26. mája 1939, s. 1; Šéf našich závodov v Bošanoch a Šimonovanoch, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 21, 26. mája 1939, s. 4.

18 Riaditeľ (vedúci) závodov firmy Baťa na Slovensku Ján Lupták sa narodil v roku 1908 v Blatnici pri Turčianskom sv. Martine. V druhej polovici 20. rokov vstúpil do učňovského pomeru v obchodnej firme Gross v Martine. Vo firme Baťa pracoval od roka 1930, najskôr ako zástupca vedúceho firemnej predajne v Martine. Odtiaľto bol povolaný na miesto stážistu v obchodnom dome Baťa v Bratislave. Keďže sa osvedčil, prešiel do centrály koncernu v Zlíne a vykonával funkciu kontrolóra predajní na Slovensku. V polovici 30. rokov krátko pracoval na poste obchodného vedúceho v predajni v Kremnici a v obchodnom dome Baťa v Žiline. Potom opäť ako kontrolór slovenských predajní. Zlom v jeho živote nastal v roku 1937, keď sa na podnet J. A. Baťu sieť predajní na Slovensku transformovala na samostatnú odnož firmy s centrálou v Bošanoch. J. Lupták prevzal funkciu vedúceho predajného a zásobovacieho oddelenia tejto centrály. Jeho kariérny postup sa ešte urýchlil po vzniku Slovenského štátu. V lete 1939 vystriedal na poste vedúceho závodov v Bošanoch Ján Klátla a následne bol menovaný aj za vedúceho nových závodov v Šimonovanoch-Baťovanoch. Pozri bližšie: Naši spolupracovníci, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 7, 16. februára 1939, s. 5; Zmena vo vedení našich závodov, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 28, 14. júla 1939, s. 4.

ako aj vysoký predstaviteľ HSLS a člen správnej rady podniku v Bošanoch Teodor Turček.¹⁹

Postoje redakcie časopisu *Budovateľ* k režimu a politickému systému Slovenského štátu

Redakcia časopisu *Budovateľ*, ktorá oficiálne reprezentovala názory a postoje celej slovenskej vetvy koncernu Baťa sa vo verbálnej rovine hlásila k odkazu J. A. Baťu, preto ohľadne prístupu k politickým, ako aj k náboženským, otázkam uprednostňovala pragmatický apolitický prístup. Do popredia stavala hospodárske a sociálne poslanie Baťovho koncernu a jediným náboženstvom Baťovcov mala byť práca. Uvedené postoje redakcia prezentovala hneď v prvých článkoch uverejnených v *Budovateľovi* po vyhlásení samostatného Slovenského štátu. Názory redakcie a tým aj celej slovenskej odnože koncernu v týchto a ďalších kľúčových otázkach artikuloval predovšetkým zodpovedný redaktor *Budovateľa* Michal Dado. V prvom čísle časopisu po vznik Slovenského štátu zo 17. marca 1939 uverejnil úvodník pod príznačným názvom *Koniec politiky – začiatok práce! Radostná spolupráca všetkých na výstavbe Slovenského štátu*. Výkonný redaktor propagandistickým štýlom privítal vznik nového štátu ako výsledok historického snaženia slovenského národa, ale zároveň upozornil, že by sa malo ukončiť politikárčenie v širokých vrstvách obyvateľstva a hlavná pozornosť národa by sa mala zamerať na budovanie hospodárskych základov prvého vlastného štátu: „*Po štrnástom marci tohto roku, kedy sa samostatný Slovenský štát stal skutkom, znamená on najväčšiu povinnosť nášho národa – povinnosť samostatný štát si udržať a vybudovať. Udržať si samostatný štát môžeme len prácou [...] Končíme teda politiku a začíname prácu budujúcu samostatný štát. Politikou budú sa od teraz zaoberať len ľudia, ktorých národ jej vykonávaním poverí. Všetci ostatní budú pracovať na výstavbe svojho štátu [...]*“²⁰ Pisateľ vcelku správne konštatoval, že politika patrí na to určeným profesionálom, ale vyzvou, aby sa všetci ostatní zaoberali len prácou, zjavne cítiť zámer vylúčiť politické aktivity širších vrstiev, najmä keď ide o pracovné sily v hospodárstve. Uvedený postoj korešpondoval so zásadou Baťovho koncernu neprípustiť politické aktivity zamestnancov.

M. Dado rozvinul ideu odpolitizovania hospodárskej činnosti v ďalšom článku *Budovateľa* z 23. júna 1939 pod názvom *Prestaňme myslieť politicky –*

19 Z tvrdých začiatkov vzorné výsledky, in: *Budovateľ*, roč. 3, č. 22, 30. mája 1941, s. 5.

20 DADO, Michal: *Koniec politiky – začiatok práce! Radostná spolupráca všetkých na výstavbe Slovenského štátu*, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 11, 17. marca 1939, s. 1.

začnime myslieť hospodársky! Tu už naznačil, že odpolitizovanie hospodárskeho života bolo krédom Baťovho koncernu a že nový vládny režim a každý pracujúci Slováč by si uvedenú zásadu mal osvojiť: „V podnikaní Baťovom nejde len o súkromnokapitalistický zisk, ale aspoň taká váha ako zisku kladie sa pozdvihnutiu človeka – spolupracovníka. Keď teraz Baťa pristupuje k splneniu svojho slovenského programu, je na čase, aby sa toto podnikanie prestalo posudzovať politicky a aby bolo hodnotené ako vážna činnosť hospodárska. Koniec koncov musí aj u nás Slovákov nastať čas kedy začneme myslieť viac hospodársky ako politicky. Zatiaľ vidíme opak [...] Vláda urobila opatrenia a zariadenia proti rušeniu budovateľskej práce slovenskej. To je však riešenie polovičaté – negatívne [...] Ľudia vždy chcú niečo robiť [...] Keď ich pozornosť budeme vyčerpávať politikou – budú politizovať [...] Každá vláda radšej vidí, keď sa občania živia sami. Nezbyva preto nič iného, ako propagovať takéto samostatné živobytie, čiže samostatné hospodárske podnikanie. Nahraďte politické reči v novinách, na zhromaždeniach, v inštitúciách, dosiaľ politických, rečami, návrhmi, podnetmi hospodárskymi. Prestať myslieť politicky – začať myslieť hospodársky [...]“²¹

M. Dado nezabudol v sledovanom článku upozorniť aj na to, že J. A. Baťa mal vo vládnych kruhoch nového štátu dôveru, čo okrem iného súviselo aj so styčným bodmi medzi sociálno-ekonomickými cieľmi Baťovho koncernu a sociálno-ekonomickým programom nastupujúceho vládneho režimu. Bol to tiež výsledok hospodársko-politickej taktiky J. A. Baťu vo vzťahu k vládnej moci, ktorá sa formovala na Slovensku na prelome rokov 1938–1939. „Baťa sa na Slovensku nikdy necítil cudzincom. Nepovažovali ho a nepovažujú ho za cudzinca ani najvýznamnejší slovenskí činitelia, čo je vec až pridobre známa. Ide o to, aby ho za cudzinca nepovažovalo ani ostatné naše obyvateľstvo. Podnikanie Baťovo vymyká sa z toho spôsobu podnikania, ktoré slovenský človek poznal dosiaľ len ako využívanie síl ľudských a zdrojov hmotných [...]“²² Vzťah J. A. Baťu k Slovensku a jeho postoje k novému vládne mu režimu pochvalne hodnotil aj vodca radikálneho krídla vládnej strany a hlavný veliteľ Hlinkovej gardy v rozhovore s redaktorom M. Dadom na tému boja proti tzv. škodcom podnikania, čiže proti osobám šíriacim politickú činnosť v hospodárskej sfére. Článok s rozhovorom bol uverejnený 23. apríla 1939, teda v období, keď sa J. A. Baťa ešte zdržoval na území bývalej ČSR. M. Dado sa okrem iného pýtal A. Macha na vzťah vládnej garnitúry a jeho osobne k slovenskej vetve Baťovho koncernu. A. Mach odpovedal nasledovne: „Vaše podnikanie je na Slovensku vítané. Viem, že Váš pán šéf vedel sa dobre porozumeť s pánom predsedom vlády a osobne viem, že

21 DADO, Michal: Prestaňme myslieť politicky – začnime myslieť hospodársky!, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 25, 23. júna 1939, s. 1.

22 Tamže.

*pomer vášho šéfa k Slovensku je úprimný a že sa ním netajil ani po 6. októbri. Zaujímал kritický postoj v mnohých veciach i proti vláde a ľuďom v českých zemiach, ako som koncom minulého roka pozoroval a vedel na druhej strane oceniť a rozumieť aj našim snahám a ľuďom v tom čase [...]*²³

Volanie po odpolitizovaní hospodárskeho života a osobitne vývoja slovenských závodov firmy Baťa neprekážalo redakcii časopisu *Budovateľ*, aby pri každej významnejšej udalosti v dejinách samostatného Slovenska po roku 1938 a jeho režimu nezaujalo politický postoj. Prvá príležitosť sa naskytila už v júli 1939 po prijatí ústavy nového štátu,²⁴ ktorou sa vládny režim prihlásil k budovaniu stavovského štátu na čele s jedinou štátostranou podľa vzoru fašistického Talianska, dobového Španielska alebo Rakúska z obdobia autoritárskej vlády Engelberta Dollfussa v 30. rokoch minulého storočia. *Budovateľ* z 11. augusta 1939 priniesol veľký článok o prijatí ústavy s informáciami o jednotlivých zásadách stavovského štátu. Redakcia sa jednoznačne hlásila k zásadám, ako budovanie beztriednej spoločnosti bez politického boja v rámci jednotlivých harmónicky usporiadaných stavov, k likvidácii demokratického pluralitného systému, k vedúcemu postaveniu celonárodnej štátostrany, k zákazu politickej činnosti na pracovisku alebo k zákazu tzv. rušenia práce, čiže k zákazu štrajku. Niektoré atribúty stavovského štátu mali blízko k princípom batizmu, ako zákaz politických aktivít a štrajku v baťovských závodoch alebo pracovné partnerstvo majiteľa podniku, riadiaceho pracovníka a radového zamestnanca, ktoré sa navonok demonštrovalo vzájomným oslovením „*spolupracovník*“.²⁵ Redakcia v článku s názvom *Hlavná zásada zdravého gazdovania* vyjadrila osobitne postoj k demontáži pluralitného systému viacerých strán, ktorý vnímala ako jeden z veľmi škodlivých fenoménov medzivojnového obdobia, najmä v súvislosti s prenikaním vplyvu politických strán do hospodárstva vrátane súkromného podnikania: „*V bývalej Česko-Slovenskej republike bolo najväčšou chybou, že sa na hospodárske veci vykonával priveľký stranícko-politický vplyv. Záujmovej politike vládnych strán sa muselo podriaďovať nielen verejné hospodárstvo, ale i podnikanie súkromné [...]* Slovensko má dnes jedinú politickú stranu, v ktorej je organizovaný celý Slovenský národ. Táto organizácia nepotrebuje chytať volebné hlasy, ani vykonávaním stranického vplyvu na hospodárstvo, ani hamovaním hospodárskej podnikavosti [...]²⁶ Redaktori *Budovateľa* mali pravdu, že prenika-

23 DADO, Michal: Škodcovia podnikania budú potrestaní, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 17, 23. apríla 1939, s. 3.

24 Ústava bola uzákonená Slovenským snemom 21. júla 1939. Na jej základe sa zaviedol nový názov štátu Slovenská republika.

25 Máme novú ústavu, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 32, 11. augusta 1939, s. 2.

26 Hlavná zásada zdravého gazdovania, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 32, 11. augusta 1939, s. 2.

nie politického vplyvu do jednotlivých segmentov hospodárskeho života medzivojnovej ČSR malo viaceré negatívne súvislosti a bolo živnou pôdou pre korupciu vo vládných hospodárskych kruhoch. Redaktorom však uniklo, že v totalitných systémoch vládna štátostrana postupne preberá cez štátne inštitúcie a ich byrokratický aparát kontrolu nad kľúčovými oblasťami hospodárstva. Osobitne to platilo pre vojnové pomery, keď sa prostredníctvom štátno-monopolistických korporácií a inštitúcií postupne formoval systém vojnového hospodárstva.

Redakcia časopisu *Budovateľ* zaujala v mene slovenskej odnože Baťovho koncernu postoj aj k náboženským, respektíve ku konfesijným, otázkam. Bola k tomu iniciovaná útokmi vládných periodík. Tieto s podozrením sledovali rozmach Baťových závodov na Slovensku, prepojených s českým kapitálom a s centrálou koncernu v moravskom Zlíne. Vládny režim prezentoval Baťove závody ako výkladnú skriňu hospodárskeho rozvoja samostatného štátu, ale zároveň ich vnímal ako potencijný zdroj politickej rezistencie z národnopolitických aj z konfesijných príčinných súvislostí. Redakcia novín *Slovák*, tlačového orgánu umierneného konzervatívneho krídla vládneho režimu, reprezentovaného prezidentom J. Tisom, uverejnila 29. októbra 1939 článok pod názvom *Vie o tom továrnik Baťa?*, kde poukázala na nevyvážené konfesijné zloženie vrcholového manažmentu slovenskej vetvy firmy Baťa v prospech evanjelikov. Podľa *Slováka* riaditeľstvo Baťových závodov tvorilo deväť evanjelikov vrátane hlavného riaditeľa J. Luptáka a iba štyria katolíci. Redakcia *Budovateľa* odpovedala na útok článkom s názvom *Problém, ktorého niet* v čísle zo 17. novembra 1939. Údaje o počte evanjelikov označila za nepravdivé a vzťah Baťovho koncernu k náboženstvu a konfesijným otázkam charakterizovala nasledovne: „Keď sa kladie otázka, či Baťa vie o náboženských pomeroch v našich závodoch, odpovedáme, že Baťa pozná vo svojich závodoch len jedno náboženstvo, a to je práca [...]“²⁷

Redakcia *Budovateľa* nachádzala viacero styčných plôch medzi sociálno-ekonomickým programom firmy Baťa, čiže batizmu a zásadami stavovského štátu. Ešte viac paralel však videla vo vzťahu batizmu k sociálnym tézám národného socializmu, ktorého ideológiu na Slovensku presadilo radikálne krídlo vládneho režimu v polovici roka 1940 na základe ideológie nemeckého nacionálneho socializmu a za výdatnej pomoci nacistického Nemecka. Časopis *Budovateľ* poskytol na svojich stránkach veľký priestor hlavným ideológom slovenského národného socializmu, predovšetkým dobovému premiérovi Vojtechovi Tukovi a jednému z jeho najbližších ľudí Jánovi Farkašovi, predsedovi

---

27 *Problém, ktorého niet*, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 46, 17. novembra 1939, s. 4.

odborovej organizácie úradníctva. Redaktori *Budovateľa* poukazovali najmä na sociálny rozmer sledovanej ideológie, ale prehliadali jej negatívne aspekty, medzi ktoré patrilo antisemitizmus a tzv. riešenie židovskej otázky. Redaktori osobitne propagovali nacistické hnutie Kraft durch Freude (Radostou k sile), ktorého nositeľom bola jednotná organizácia nemeckých pracujúcich totalitného štátu Deutsche Arbeitsfront (DAF – Deutsche Arbeitsfront, Nemecký pracovný front). Hnutie Kraft durch Freude (KdF), zamerané na organizáciu kultúrnych, športových a rekreačných aktivít v duchu nacistickej ideológie, dostalo na Slovensku podobu propagandistických akcií pod názvom Usmievavé Slovensko a Radosť z práce. Pendantom organizácie DAF sa od roka 1942 stala jednotná korporácia všetkých zamestnancov *Slovenská pracujúca pospolitosť*. *Budovateľ* začal pochvalne informovať o sledovanom organizačnom hnutí už v počas roka 1939, teda viacero mesiacov predtým, než radikáli na Slovensku presadili ideológiu národného socializmu. V dvoch článkoch z marca a z decembra 1939 pod rovnakým názvom *Čo je to KdF?* predstavil dovtedajší vývoj, náplň, štruktúru a ideologické ciele hnutia. Do popredia staval zakladateľa a organizačného vedúceho KdF Dr. Roberta Leya.²⁸ Článok z decembra 1939 charakterizoval ciele hnutia nasledovane: „*KdF sa stará o národnú výchovu v duchu národného socializmu, o všeobecnú výchovu mravnú, duchovnú a telesnú, o výchovu odbornú a stará sa o udržanie a zvýšenie telesnej zdatnosti. Aby mohla splniť túto svoju dôležitú úlohu, je rozdelená na šesť úradov [...]* Z toho rozdelenia je zrejmé, aká je široká pôsobnosť KdF a aký účel sleduje. Je to nielen organizácia, ktorá sa stará o využitie voľného času, ale je to aj národne-socialistická pospolitosť, ktorá spolupracuje na vzniku nového usporiadania života a ktorá buduje nový spoločenský poriadok [...]“²⁹

Redakcia *Budovateľa* pokračovala v propagácii hnutia *Kraft durch Freude* článkom z konca februára 1940 pod názvom *Právo na život dáva len práca*, ktorý bol uverejnený pri príležitosti päťdesiateho výročia narodenia organizačného vedúceho tohto hnutia a vodcu DAF R. Leya. Tu už redakcia otvorene hovorila o blízkej príbuznosti myšlienkových a sociálno-ekonomických cieľov koncernu Baťa a KdF. Na adresu nemeckého hnutia uviedla: „[...] *táto ustanovená uplatňuje skoro tie isté myšlienky a používa skoro tých istých prostriedkov v starostlivosti o nemecké pracujúce vrstvy, aké už od rokov sú známe spolupracovníkom našich závodov. Krása práce, zdravé využitie voľného času, starostlivosť o bývanie zamestnancov, stupňovanie výkonu, spolupráca zamestnancov so zamestnávateľmi, to sú pojmy, ku ktorým aj my vedieme našich spolupracovníkov*

28 *Čo je to KdF?*, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 12, 24. marca 1939, s. 6; *Čo je to KdF?*, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 49, 8. decembra 1939, s. 3.

29 *Čo je to KdF?*, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 49, 8. decembra 1939, s. 3.

[...]“³⁰ V ďalšej časti článku vzdal pisateľ hold oslávencovi a uverejnil niektoré jeho myšlienky, ktoré vyslovil na ríšskom zjazde KdF v Hamburgu v júni 1938.

Hľadanie vzájomných prienikov medzi ideologickým a sociálnym programom KdF a slovenskej vetvy Baťovho koncernu na stránkach Budovateľa vyvrcholilo počas osobnej návštevy R. Leya na Slovensku v lete 1940, krátko po prehĺbení vplyvu radikálov vo vládných kruhoch a po prijatí ideológie národného socializmu. V článku s názvom *Po chlapsky a veselo – K návšteve Dr. Roberta Leya* z 9. augusta 1940 redakcia privítala hosťa na Slovensku a zdôraznila, že prichádza práve v čase, keď je slovenská spoločnosť na prahu novej cesty, teda na začiatku osvojenia princípov národného socializmu: „*Tieto dni navštívil Slovensko ríšsky organizačný vedúci Dr. Robert Ley. Prichádza medzi nás práve vtedy, keď Slovač chystá sa k novému rozmachu svojej práce, k náročnému obdobiu budovania nášho domova. K prejavom úprimnej radosti, s ktorými stretol sa Dr. Ley na svojej ceste Slovenskom pripojuje sa srdečne aj „Budovateľ“.* V mene širokej obce svojich čitateľov a nie na ostatnom mieste tiež v mene tisícov spolupracovníkov tých podnikov pod Tatrami a na Ponitří, ktoré v službe pospolitosti, v chlapskej práci a v povznášaní jej nositeľov vidia svoj jediný cieľ [...]“³¹ Následne redakcia opäť uviedla viaceré myšlienky R. Leya k jednote organizačného hnutia pracujúcich a k novému chápaniu ideí socializmu.

V období od augusta 1940 do začiatku roka 1941 redakcia *Budovateľa* uverejnila viacero článkov o význame a obsahu národného socializmu a o predstaviteľoch radikálneho krídla vládnej garnitúry. Krátko po vyhlásení národného socializmu za nosnú ideológiu režimu a po vymenovaní radikálov do nových funkcií uverejnil *Budovateľ* v článku s názvom *Pozdravujeme nový režim* z 2. augusta 1940 oficiálnu gratuláciu riaditeľa slovenských závodov firmy Baťa J. Luptáka premiérovi V. Tukovi k menovaniu za ministra zahraničia a A. Machovi k znovu vymenovaniu za ministra vnútra a hlavného veliteľa Hlinkovej gardy.³² V nasledujúcom čísle z 9. augusta 1940 oboznámila redakcia *Budovateľa* čitateľov s obsahom a cieľmi nemeckého nacionálneho socializmu v obsiahlom úvodníku pod názvom *Prvá povinnosť – pracovať (Národný socializmus ako nemecká národná idea a ako svetonázor)*. Pisateľ podal výklad hlavných princípov sledovanej ideológie a vysvetľoval, akými postupmi a metódami sa má podľa nemeckého vzoru formovať slovenská podoba národného socializmu. Nemeckú verziu nebolo možné preberať automaticky, ale prispôbovať slovenským špecifikám. Po objasnení princípov nemeckého variantu ideológie pisateľ kon-

30 Právo na život dáva len práca, in: *Budovateľ*, roč. 2, č. 49, 23. februára 1940, s. 4.

31 Po chlapsky a veselo – K návšteve Dr. Roberta Leya, in: *Budovateľ*, roč. 2, č. 32, 9. augusta 1940, s. 2.

32 Pozdravujeme nový režim, in: *Budovateľ*, roč. 2, č. 31, 2. augusta 1940, s. 1.

krétno uviedol: „*Toto sú v najhlavnejších rysoch zásady, ktoré silná ústredná ríšska moc, stojaca na bezpodmienečnej politickej autorite uvádza od konca roku 1933 do praktického života [...] Tvoríť podľa nich slovenský národný socializmus znamená – skutočne tvoriť. Nekopírovať, ale z tohto dobrého vzoru [...] vytvárať našskú, slovenskú ideu, zodpovedajúcu mentalite slovenského národa [...]*“³³

Slovenská podoba národného socializmu sa vykryštalizovala na prelome rokov 1940–1941 vo forme 14 programových bodov, ktoré vo viacerých smeroch zhodnocovali alebo parafrázovali hlavné body programu nemeckého nacionálneho socializmu. Prijatie 14-bodového programu oficiálne oznámil premiér V. Tuka na kurze okresných veliteľov Hlinkovej gardy v Trenčianskych Tepliciach na začiatku roka 1941. O tejto udalosti informoval *Budovateľ* vo svojich správach na prvej strane čísla z 24. januára 1941. Redakcia konkrétne uviedla: „*K účastníkom kurzu veliteľov HG prehovoril v utorok predseda vlády Dr. V. Tuka, ktorý použil tejto príležitosti k tomu, že podal bystrú a vernú analýzu slovenského politického a spoločenského života po 14. marci 1939, ale najmä po 30. júli 1940 [...]. Prejav predsedu vlády je však medzníkom v našom národnom a štátnom vývoji najmä preto, že v Trenčianskych Tepliciach formuloval a vyhlásil Dr. Vojtech Tuka 14 programových bodov slovenského národného socializmu, ktoré zapadajú do svetonázorového hnutia toho pohybu, ktorý si razí cestu po našej pevnine a ktorý [...] prechádza k riešeniu a pozdvihnutiu ľudských hodnôt v lone národného celku [...]*“³⁴

Redaktori a dopisovatelia časopisu *Budovateľ* neostali len pri informáciách a pasívnom vyjadrení postojov k národnému socializmu, ale pokúšali sa konfrontovať jeho obsah, ciele a idey s programom firmy Baťa v sociálnych a hospodárskych otázkach, v organizácii práce a pracovných vzťahov a hľadali možnosti aplikácie hlavných atribútov predmetnej ideológie do podnikateľskej praxe. V úvodníku *Budovateľa* z 3. januára 1941 pod názvom *Na nových cestách* pisateľ dospel k názoru, že kľúčové princípy národného socializmu boli obsiahnuté už v zásadách podnikateľskej činnosti, sociálneho programu, organizácie práce a vo vzťahoch medzi zamestnávateľom a zamestnancom v baťovských závodoch pod vedením zakladateľa koncernu Tomáša Baťu. Pisateľ označil T. Baťu za priekopníka ideí národného socializmu. Uvedené postoje zdôvodňoval nasledovne: „*Objektívne môžeme zisťovať, že medzi tými hospodárskymi činiteľmi, ktorí už v minulosti, ešte v bývalej ČSR, prejavovali najviac zmyslu pre prispôbenie hospodárskych metód novým potrebám a novému duchu na prvom mieste stál nebohý Tomáš Baťa. V organizácii jeho celého podnikania, v jeho ná-*

33 Prvá povinnosť – pracovať (Národný socializmus ako nemecká národná idea a ako svetonázor), in: *Budovateľ*, roč. 2, č. 32, 9. augusta 1940, s. 1.

34 Udalosti týždňa, in: *Budovateľ*, roč. 3, č. 4, 24. januára 1941, s. 1.

rodohospodárskych názoroch, ktoré uplatňoval a v smerniciach, ktoré sledoval, vystupujú už ohlady na princípy a požiadavky národného socializmu. Tomáš Baťa hlásal zvýšenú výkonnosť jednotlivca a radosť z práce [...] Dbal o to, aby výsledok, vyrobený tovar, mohol slúžiť pre najširšie vrstvy [...] Podobne i v pomere k svojim zamestnancom uplatňoval Baťa zmysel pre sociálne potreby [...] Starostlivosť o bývanie robotníctva vo vlastných domkoch a celý rad inštitúcií slúžiacich sociálnym, zdravotným a kultúrnym potrebám robotníctva [...] To už bolo pozitívne uberanie sa za uplatňovaním takého hmotného a kultúrneho povznášania robotníkov, aké svojim programom sleduje národný socializmus [...]“³⁵

Výkonný redaktor *Budovateľa* M. Dado v úvodníku s názvom *Zásady národného socializmu v podnikaní*, ktorý uverejnil v čísle z 31. januára 1941, vyzýval k uplatneniu programových bodov slovenského národného socializmu v podnikateľskej praxi. Podľa jeho názoru sa program národného socializmu v podmienkach Slovenska zatiaľ nachádzal len v ideovej, či politickej, rovine a mal by sa pretaviť priamo do oblasti podnikania. Výsledkom podnikateľskej činnosti by nemalo byť len hromadenie ziskov, ale majiteľ podniku by mal prevziať zodpovednosť za hospodársky výsledok, aby sa naplnili aj potreby zamestnancov. Do riadenia podnikov by sa mal zaviesť vodcovský princíp a pojmy ako podnikateľ, chlebobdarca na jednej strane a robotníctvo na druhej strane bolo treba nahradiť pojmami „vodca (vedúci podniku) a jeho družina (spolupracovníci)“. Národný socializmus tiež odstraňuje „kolektívnu a anonýmnu zodpovednosť štátnych orgánov a úradov a zavádza ručenie štátnych úradníkov za škody spôsobené zanedbaním povinností [...]“ Zjednodušenie a racionalizáciu administratívy mal štát docieľiť zavedením „národnosocialistického úradníckeho systému“. Zavedením princípov národného socializmu do podnikateľskej praxe „možno potom očakávať i tú prezieravosť, pripravenosť, dôkladnosť a najmä plánovitosť, ktorá sa v Nemecku podujala na štvorročný plán maršala Göringa – a ako známo – aj na ťažšie veci, a po ktorej u nás podnikaví ľudia doteraz márne volali pri výstavbe Slovenska [...]“³⁶

Spomedzi slovenských národno-socialistických radikálov sa vedenie Baťových podnikov na Slovensku najviac zblížilo s Jánom Farkašom, ktorý patrila medzi najvernejších prisluhovačov premiéra V. Tuku. V skupine radikálov bol považovaný za tieňového ministra hospodárstva namiesto predstaviteľa umierneného konzervatívneho krídla režimu na tomto poste Gejzu Medrického, ktorý však napriek tlaku radikálov zotrval v kresle ministra až do roka 1945. Vedenie slovenskej vetvy koncernu Baťa však nadviazalo s J. Farkašom styky najmä

35 Na nových cestách, in: *Budovateľ*, roč. 3, č. 1, 3. januára 1941, s 1.

36 DADO, Michal: Zásady národného socializmu v podnikaní, in: *Budovateľ*, roč. 3, č. 5, 31. januára 1941, s 1.

ako s generálnym tajomníkom odborovej korporácie Slovenskej odborovej jednoty súkromných úradníkov (SOJSÚ), ktorá založila jednu zo základných organizácií v obuvníckom podniku Šimonovany-Baťovany. J. Farkaš bol zároveň vítaný ako predseda Združenia príslušníkov priemyslu a obchodu, čo bola jedna z korporácií novej celonárodnej jednotnej organizácie všetkých pracujúcich Slovenskej pracujúcej pospolitosti. Správa Baťových podnikov v Šimonovanoch-Baťovanoch pozvala J. Farkaša v úlohe zástupcu vládnych kruhov na oslavu druhého výročia vzniku samostatnej Slovenskej republiky v marci 1941. J. Farkaš napísal pre časopis *Budovateľ* propagandistický úvodník *Usmernenou prácou do tretieho roku Republiky*, ktorý vyšiel v čísle k 14. marcu 1941. V tomto čísle *Budovateľa* vyšiel na veľkej ploche aj životopis J. Farkaša.³⁷ V nasledujúcom čísle z 21. marca 1941 *Budovateľ* uverejnil Farkašov prejav na oslavách výročia štátu v Šimonovanoch-Baťovanoch, ktorého obsah plne zodpovedal najradikálnejším postojom pisateľa. V prejave pod názvom *Nebojovali sme, aby sme sa stali ministrami* bol osobitne vyzdvihnutý „význam“ osobnosti Adolfa Hitlera, ale zazneli aj pochvalné slová na „šéfa“ koncernu Baťa: „[...] ak oslavujeme tento náš 14. marec, nemôžeme nespomenúť človeka, ktorý vzkriesil svoj národ a silou svojho národa a na sociálne spravodlivých základoch vybudovaného štátu pomohol nám vtedy, keď išlo o náš život a vzal našu samostatnosť pod svoju ochranu. Týmto mužom je Adolf Hitler a tým národom národ nemecký a ten duch spravodlivosti je duch nemeckého národného socializmu [...] Poznám neuveriteľný vývoj Baťových podnikov, ktoré budia na celom svete úctu, obdiv i závišť. Týchto podnikov by nebolo bez túžby a vôle stvoriť niečo veľkého, bez veľkej viery, bez neúmornej organizovanej a disciplinovanej práce a bez zásady slúžiť širokej verejnosti. Nebyť Baťu, ktorý zaobúva celý svet, videli by sme ešte aj dnes chodiť náš ľud nie v gumových čizmách a galošiach, ale plahočiť sa v mokrých onuciach. A na tomto poli máte zásluhu aj vy. Nebyť jeho viery a vašej práce, nemali by sme ani toto nové krásne prostredie, v ktorom dnes oslavujeme tak dôstojne 14. marec [...]“³⁸

---

37 FARKAŠ, Ján: *Usmernenou prácou do tretieho roku Republiky*, in: *Budovateľ*, roč. 3, č. 11, 14. marca 1941, s. 1; Jano Farkaš, gen. taj. SOJSÚ do Baťovian, in: *Budovateľ*, roč. 3, č. 11, 14. marca 1941, s. 4.

38 FARKAŠ, Ján: *Nebojovali sme, aby sme sa stali ministrami*, in: *Budovateľ*, roč. 3, č. 12, 21. marca 1941, s. 4.

Aktivity vládných organizácií Slovenského štátu v závodoch firmy Baťa na Slovensku

Ideologické a propagandistické články v časopise *Budovateľ* odrážali oficiálne politické postoje vedenia slovenských závodov firmy Baťa, respektíve niektorých najvyšších predstaviteľov a ideovo-politických pracovníkov. Skutočný vzťah stoviek zamestnancov a veľkej časti vedúcich pracovníkov k vládnemu režimu samostatnej Slovenskej republiky a k jeho vnútroštátnej a zahraničnej politike bolo možné na stránkach *Budovateľa* čítať len „medzi riadkami“ v článkoch a správach o aktivitách vládných politických organizácií a režimistických záujmových korporácií, teda predovšetkým Hlinkovej slovenskej ľudovej strany – strany národnej jednoty (HLS), Hlinkovej gardy (HG), Hlinkovej mládeže (HM) a tiež paramilitantnej organizácie nemeckého obyvateľstva Freiwillige Schutzstaffel (FS) na pôde slovenskej vetvy koncernu Baťa. Informácie o pôsobení základných organizácií HLS v slovenských závodoch koncernu Baťa prinášal *Budovateľ* iba sporadicky a vo všeobecnej rovine. Možno však predpokladať, že vzhľadom na dobové zásady musela byť väčšina zamestnancov vo vyšších zodpovedných funkciách dobrovoľne alebo aspoň formálne členmi vládnej štátostrany. Podľa pamätníce závodov v Šimonovanoch-Bošanoch sa prihlášky vybraných osôb do HLS často vyplňovali aj bez ich vedomia.³⁹

Oddiely Hlinkovej gardy vznikali v starších podnikoch koncernu Baťa na Slovensku, teda vo Svite-Batizovciach a pravdepodobne aj v Bošanoch už na jeseň 1938, krátko po založení celoslovenskej organizácie HG v lete 1938. Podľa článku k druhému výročiu založenia Gardy vo Svite-Batizovciach v čísle *Budovateľa* z konca novembra 1942 pod názvom *Hlinkova garda vo Svite. Dva roky národnej práce v našom podniku* tunajšia organizácia vznikla ako jedna z prvých na Slovensku 20. októbra 1938 z iniciatívy vedúceho chemických podnikov firmy Baťa a priekopníka organickej chémie na Slovensku Ing. Viliama Ríšu.⁴⁰ V období vzniku mala batizovská Garda 18 členov a do začiatku roka

39 KAPUSTA, Pavel: *Kronika závodov 29. augusta, Partizánske*, s. 16.

40 Vedúci závodov firmy Baťa vo Svite-Batizovciach Ing. Viliam Ríša sa narodil v roku 1898 v Hornej Lehote. V rokoch 1918–1922 študoval chemické inžinierstvo na VÚT v Brne. Ako chemický inžinier začal pracovať v továrni na viskózový hodváb v Senici a následne v chemických závodoch v Berlíne-Zehlendorfe a vo Francúzsku v Irigny. Bohaté skúsenosti s výrobou syntetických vlákien využil vo firme Baťa, kde pracoval od roka 1933. Stal sa zástupcom vedúceho závodov vo Svite-Batizovciach Ing. Alfréda Politzera. Mal veľkú zásluhu na výstavbe chemických závodov a po nútenom odchode Ing. A. Politzera zo Slovenska v roku 1938 bol menovaný vedúcim podniku. Napriek oficiálne proklamovaným vzťahom s vládnym režimom sa zapojil do odboja a počas SNP pôsobil vo velení povstaleckej armády. V roku 1946 sa stal riaditeľom znárodneného podniku Dynamit Nobel v Bratislave a funkciu

1939 ich počet vzrástol asi na 60 osôb. Veliteľom sa stal pracovník chemického závodu T. Kmetoni a medzi ďalšími významnejšími členmi boli predstavitelia manažmentu podniku v úlohe stotníkov, čiže veliteľov stotín Rudolf Liškovic, Pavel Sitár a Eduard Hurtha. Medzi aktívnych členov patril aj správca a učiteľ ľudovej školy Svite a miestny vodca Hlinkovej mládeže Jozef Vitkovský. Náplň činnosti tunajšej Gardy pozostávala, podobne ako u väčšiny oddielov po celom Slovensku, z pravidelných sobotňajších nástupov s branným cvičením, z usporadúvania politických a ideologických prednášok, osláv k politickým výročiam a k návštevám významných osôb, z usporadúvania kultúrnych a športových podujatí a spočívala tiež v práci s mládežou v HM. V prípade mimoriadnych udalostí, ako bol vznik Slovenského štátu, mali pohotovosť, držali stráž pri dôležitých objektoch a vykonávali iné podobné úlohy. O ďalšej náplni činnosti, ako bola realizácia protizidovských opatrení a nasadenie do bojových akcií, sledovaný článok nehovoril. Počet členov HG v porovnaní s počtom zamestnancov v závodoch Svit-Batizovce nasvedčoval tomu, že záujem o členstvo bol nízky. Z popisu činnosti sa javí, že bola do značnej miery formálna. Postoje viacerých členov Gardy sa pod tlakom medzinárodného a domáceho vývoja s najväčšou pravdepodobnosťou postupne menili. Svedčí o tom najmä skutočnosť, že zakladateľ tunajšej organizácie Viliam Ríša sa neskôr postavil do čela formovania odboja na pôde chemických závodov.⁴¹

Vznik a vývoj Hlinkovej gardy v Bošanoch ostáva doteraz z väčšej časti neznámy. Napriek tomu, že redakcia *Budovateľa* sídlila v prvom období existencie časopisu v Bošanoch, uverejnila o činnosti tunajšej Gardy len jednu správu z 24. marca 1939, ktorá sa týkala aktivít gardistov počas vzniku Slovenského štátu. Keďže členovia Gardy spomedzi pracovníkov obuvníckych a kožiarskych závodov v Bošanoch boli v pohnutých dňoch vzniku štátu v službe, nemohli nastúpiť do práce. Vedenie podniku uznalo ich zásluhu a keď nemohli nastúpiť do práce, vyplatilo im ušlú mzdu. Celková hodnota ušlej mzdy za všetkých aktívnych gardistov dosiahla 7 000 Kč.⁴²

---

vykonával do roka 1951. Ako riaditeľ navštívil USA, kde nadväzoval hospodársku a technologickú spoluprácu. Od roka 1952 prednášal na Chemickej fakulte SVŠT v Bratislave a vydal viacero vedeckých prác. V rokoch 1953–1954 zastával aj funkciu prodekana. Jeho pôsobenie v USA sa však v roku 1954 stalo zámienkou na obvinenie z protištátnej činnosti a na dvojročné väzenie. V roku 1956 bol prepustený. Zomrel v Bratislave v roku 1968. Pozri: https://sk.wikipedia.org/wiki/Viliam_R%C3%AD%C5%A1a

41 Hlinkova garda vo Svite. Dva roky národnej práce v našom podniku, in: *Budovateľ*, roč. 2, č. 48, 29. novembra 1940, s. 4.

42 Závody Baťa, a. s. Hlinkovej garde v Bošanoch, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 12, 24. marca 1939, s. 4.

Hlinkova garda v treťom významnom závode slovenskej vetvy firmy Baťa v Šimonovanoch-Baťovanoch sa formovala postupne zároveň s výstavbou továrne a nového mesta. V zásade možno konštatovať, že manažment, ani radoví zamestnanci závodu sa s budovaním organizácie HG moc neponáhľali. Miestna organizácia bola založená až rok po vzniku Baťovian v apríli 1940 a prvá schôdza veliteľstva Gardy sa konala až v októbri 1940. Úlohu zakladateľa Gardy prevzal, podobne ako vo Svite, vedúci tunajšieho závodu Ján Lupták, ktorý následne vykonával aj funkciu veliteľa HG v Baťovanoch. Podľa vyjadrení J. Luptáka v článku *Budovateľa* z 11. októbra 1940 sa členovia Gardy na zakladajúcej schôdzi v apríli 1940 dohodli, že okamžite rozvinú činnosť a zabezpečia si uniformy. Lupták však musel priznať, že činnosť organizácie sa rozbiehala veľmi pomaly a jej aktivity musela suplovať miestna organizácia Hlinkovej mládeže. Väčšina členov si ani do októbra 1940 nezadovážila uniformy. Vzhľadom na ďalekosiahly význam obuvníckych závodov a výstavby nového mesta Šimonovany-Baťovany ako výkladnej skrine hospodárskeho rozvoja Slovenska však hlavné veliteľstvo HG rozhodlo, že v Baťovanoch vznikne samostatná jednotka Hlinkovej gardy s vlastným veliteľstvom. Členmi veliteľstva sa okrem J. Luptáka stali pracovníci podniku a obyvatelia Baťoviach Viliam Olah a Jozef Benko vo funkcii zástupcov veliteľa, ďalej napríklad Ján Fabík vo funkcii pobočníka, osobný referent J. Luptáka Arnošt Bleha v rovnakej funkcii osobného referenta, riaditeľ miestnej Baťovej školy práce Alexander Ondrašík na poste organizačného referenta, katolícky farár a duchovný správca v Baťovanoch Ján Kuchárik na poste osvetového referenta, Zoltán Rettegi ako výcvikový a športový referent a v neposlednom rade hlavný výkonný redaktor časopisu *Budovateľ* Michal Dado ako tlačový referent. Vojenským poradcom sa stal okresný veliteľ HG v Topoľčanoch Ladislav Ludvig. Na prvej schôdzi veliteľstva 10. októbra 1940 sa členovia HG opäť zaviazali, že pristúpia k systematickej činorodej aktivite a že v časopise *Budovateľ* začnú pravidelne uverejňovať správy o činnosti miestnej jednotky.⁴³ S uverejňovaním správ o činnosti však vydržali len do konca roka 1940. Podľa správy z 18. októbra 1940 mala Garda v Baťovanoch 143 členov. V porovnaní s počtom zamestnancov obuvníckeho závodu, ktorý na konci roka 1940 dosiahol takmer 1 900 osôb, išlo skutočne o malý podiel. Je ťažké odhaliť, ktorí z hlavných predstaviteľov HG v Baťovanoch vykonávali svoje funkcie z presvedčenia a ktorí len ako formalitu vyplývajúcu z ich postavenia v podniku. Vzhľadom na politické a ideologické postoje riaditeľa J. Luptáka a najmä redaktora M. Dada na stránkach *Budovateľa* v sledovanom období je možné

---

43 Hlinkova garda v Baťovanoch. Prvá schôdza miestneho veliteľstva, in: *Budovateľ*, roč. 2, č. 41, 11. októbra 1940, s. 5.

týchto členov HG označiť, aspoň v sledovanom období, za skutočných režimistov. Neskôr sa však veľká časť radových zamestnancov, ako aj vedúcich pracovníkov, obuvníckych závodov zapojila do Slovenského národného povstania.⁴⁴

V regióne Vysokých Tatier a Spiša s veľkým podielom nemeckého obyvateľstva vznikali aj paramilitantné oddiely radikálnych predstaviteľov nemeckej menšiny Freiwillige Schutzstaffel (FS). Niektorí príslušníci nemeckej menšiny sa stali zamestnancami chemických závodov firmy Baťa vo Svite-Batizovciach. Časť radikálne orientovaných nemeckých zamestnancov založila 15. decembra 1939 na pôde závodu miestnu organizáciu FS. V čase vzniku mala 15 členov a jej veliteľom sa stal jeden z manažérov podniku technický riaditeľ Ing. Willibald Helwin.⁴⁵ Zakladajúcu schôdzu navštívila delegácia vyšších funkcionárov FS na čele s krajským vedúcim Drkoschom. Organizácia FS vo Svite v nasledujúcom období úzko spolupracovala s miestnou organizáciou HG.⁴⁶

Integrálnou súčasťou Hlinkovej gardy bola podľa dobovej legislatívy celoštátna jednotná organizácia mládeže Hlinkova mládež (HM). Jej miestne organizácie začali postupne pôsobiť v slovenských závodoch firmy Baťa vo Svite-Batizovciach, Bošanoch aj v Šimonovanoch-Baťovanoch, a to na pôde Baťovej školy práce. Vrcholový manažment Baťových podnikov na Slovensku prišiel na pozadí prehlbovania autoritárskeho charakteru vládneho režimu a jeho ideologického tlaku s tézou o vzájomnom prelínaní, či dokonca splynutí výchovno-vzdelávacej, športovo-rekreačnej a kultúrnej činnosti Baťovej školy práce na Slovensku s aktivitami Hlinkovej mládeže. V skutočnosti sa však frekventanti Baťovej školy práce (BŠP), čiže tzv. mladí muži (MM) a mladé ženy (MŽ), až do polovice roka 1940 zúčastňovali na akciách HM, najmä športových, len ako hostia. Zmena nastala postupne až v období od apríla do júna 1940. Redakcia časopisu *Budovateľ* venovala procesu konvergencie činnosti Baťovej školy práce a HM veľkú pozornosť. Spolu s ideológmi vo vedení slovenskej časti Baťovho koncernu pritom využívala skutočnosť, že charakteristické atribúty života v BŠP, na jej internátoch, športoviskách a rekreačných zariadeniach, spojené s polovojenskou organizáciou, nosením jednotných uniforiem a so spoločným

---

44 HG v Baťovanoch, in: *Budovateľ*, roč. 2, č. 42, 18. októbra 1940, s. 5; KAPUSTA, Pavel: *Kronika závodov 29. augusta, Partizánske*, s. 16.

45 Ing. Willibald Helwin pochádzal z Lvova a jeho národnostný pôvod bol v skutočnosti nejasný. V medzivojnových rokoch prešiel ako strojársky odborník viacerým firmami v českých krajinách vrátane závodov firmy Baťa v Zlíne, odkiaľ bol vyslaný na Slovensko. Po potlačení SNP a obsadení Baťovian nemeckými jednotkami na jeseň 1944 bol na obdobie do oslobodenia Slovenska poverený vedením obuvníckych závodov. Pozri bližšie: DIAČIKOVÁ, Anna – POTOČNÁ, Eva – KURUC, Ján: *Chemosvit – 80 rokov*, s. 46.

46 FS v našom závode v Batizovciach, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 51, 22. decembra 1939, s. 6.

usporadúvaním voľnočasových aktivít mali viacero, aj keď len vonkajších, spoločných znakov s formálnou stránkou činnosti HM.

Časopis *Budovateľ* už od jari 1939 uverejňoval správy o dňoch Hlinkovej mládeže v mestách a lokalitách Baťových podnikov, ktorých náplňou boli športové, kultúrne a voľnočasové zábavné akcie. Priebeh dní HM pritom spájal z pohľadu čitateľa, zatiaľ iba nepriamo a tak povediac „podprahovo“, s činnosťou mládeže z miestnych závodov firmy Baťa. Redakcia *Budovateľa* napríklad v tomto duchu informovala o prípravách na dni Hlinkovej mládeže v Bošanoch na konci mája 1939, kde sa mal zúčastniť aj zborový veliteľ, neskôr hlavný veliteľ, HM Alojz Macek.⁴⁷ HM v skutočnosti začala hlbšie prenikať do života Baťových podnikov a konkrétne Baťovej školy práce až od apríla 1940, keď bola založená organizácia HM vo Svite-Batizovciach. Vzájomné prelínanie činnosti HM a BŠP tu nadšene presadzoval miestny veliteľ HM a správca ľudovej školy vo Svite Jozef Vitkovský. V spolupráci s vedúcim Baťovej školy práce v chemických závodoch Karolom Ryšavým zapojil do organizácie HM najskôr mladých mužov, teda študentov, BŠP. Podobne sa vyvíjalo aj zapájanie baťovskej mládeže do HM v ďalších centrách firmy Baťa na Slovensku. Od apríla do novembra 1940 sa počet študentov miestnej BŠP v HM zvyšoval len postupne z 15 na 120. Náplňou činnosti HM vo Svite boli vzdelávacie a ideologické prednášky, brané cvičenia, výlety a najmä športové a kultúrne akcie. Za najvýznamnejšie podujatie roka 1940 J. Vitkovský považoval účasť na športových hrách v rámci dňa HM v Bratislave na začiatku júna 1940. Formovanie organizácie Hlinkovej mládeže vo Svite sa završilo 8. decembra 1940, keď sa konala slávnostná zakladajúca schôdza ženského odboru miestnej organizácie za účasti 90 mladých žien, teda študentiek, Baťovej školy práce chemických závodov firmy Baťa. Zakladajúcu schôdzu prišiel pozdraviť okresný vodca HM v Poprade Ladislav Szillay a vodkyňou ženského odboru HM vo Svite sa stala vychovávateľka BŠP Šulková.⁴⁸

Prelomovú úlohu v prenikaní vládnej organizácie Hlinkovej mládeže medzi študentov Baťovej školy práce v Šimonovanoch-Baťovanoch a pravdepodobne aj v Bošanoch mal slávnostne konaný oblastný deň HM v Bošanoch 16. júna 1940 za účasti ministra dopravy a verejných prác Júliusa Stana a generálneho tajomníka HSES Jozefa M. Kirschbauma. Na oblastnom dni vystúpili aj mladí muži a mladé ženy z BŠP v Baťovanoch. Pri tejto príležitosti vedúci nového obuvníckeho závodu v Šimonovanoch-Baťovanoch J. Lupták oficiálne vyhlásil

47 Dni HM v Bošanoch 28. a 29. mája, in: *Budovateľ*, roč. 1, č. 21, 26. mája 1939, s. 4.

48 HM vo Svite. Naša priemyslová mládež sa organizuje na národnom základe, in: *Budovateľ*, roč. 2, č. 49, 6. decembra 1940, s. 6; Dievčenský odbor HM založený, in: *Budovateľ*, roč. 2, č. 51–52, Vianoce 1940, s. 8.

demonštratívny spoločný vstup mladých mužov z Baťovian do HM. Zatiaľ čo v Bošanoch existovala organizácia HM už v predchádzajúcom období za účasti mládeže z tunajšieho kožiarskeho závodu firmy Baťa, uvedený akt J. Luptáka znamenal vznik novej organizácie HM v Šimonovanoch-Baťovanoch, ktorá bola zároveň organizáciou BŠP miestneho obuvníckeho závodu. Nová organizácia už 15. septembra 1940 usporiadala vlastný prvý športový deň HM v Baťovanoch.⁴⁹ Časopis *Budovateľ* uverejnil z tejto akcie reportáž, kde bola jednota medzi organizáciou HM a študentskou základňou mladých mužov Baťovej školy práce v Šimonovano-Baťovanoch charakterizovaná nasledovne: „[...] v našom budujúcom sa priemyslovom meste, Baťovanoch, konal sa v nedeľu 15. t. m. I. športový deň našej mládeže, navštevujúcich Baťovu školu práce. Nakoľko všetci frekventanti tejto školy sú členmi Hlinkovej mládeže, uskutočnil sa tento podnik ako vystúpenie Hlinkovej mládeže v Baťovanoch [...]“⁵⁰ Z celkového počtu študentov-mladých mužov v BŠP Baťovian 153 v školskom roku 1940–1941 bolo podľa správ o činnosti tunajšej Hlinkovej gardy 148 osôb členmi HM. Je však veľmi pravdepodobné, že aj napriek hromadnému vstupu do HM viacerí mladí muži prihlášky do vládnej organizácie v skutočnosti nepodpísali. Mladé ženy – študentky BŠP v Baťovanoch v počte 151 v sledovanom školskom roku ostali mimo HM. Ideologické zdôvodnenie vzájomného splynutia organizácie HM s výchovou v Baťovej škole práce obuvníckych závodov Baťovany bolo obsiahnuté v článku *Budovateľa* z 15. novembra 1940 s príznačným názvom *Výchova v HM srovnáva sa s výchovou v BŠP*.⁵¹

Záver

Uvedené sondy do politických a ideologických postojov vedenia slovenskej vetvy koncernu Baťa cez prizmu článkov podnikového časopisu *Budovateľ* svedčia o tom, že v rokoch 1939–1941, keď vládny režim pod kontrolou nacistického Nemecka zaznamenal určité úspechy v hospodárskej a sociálnej oblasti a v širších vrstvách obyvateľstva rezonovala idea národnej jednoty, vyvinuli manažéri podnikov v Bošanoch, Svite-Batizovciach a v Šimonovanoch-Baťovanoch veľké úsilie, aby vytvorili pozitívny obraz celej vetvy koncernu v očiach vládnych špi-

49 Oblastný deň HM v Bošanoch, in: *Budovateľ*, roč. 2, č. 25, 21. júna 1940, s. 1.

50 I. športový deň HM v Baťovanoch, in: *Budovateľ*, roč. 2, č. 38, 20. septembra 1940, s. 1.

51 HG v Baťovanoch, in: *Budovateľ*, roč. 2, č. 48, 18. októbra 1940, s. 5; Hlinkova mládež, internát a škola. Otvorenie školskej činnosti, in: *Budovateľ*, roč. 2, č. 37, 13. septembra 1940, s. 5; *Výchova v HM srovnáva sa s výchovou v BŠP*, in: *Budovateľ*, roč. 2, č. 46, 15. novembra 1940, s. 4.

čiek. Mohli pritom využívať kladný vzťah predstaviteľov režimu k osobe J. A. Baťu a priaznivé vnímanie reálnych výsledkov budovania Baťových závodov na Slovensku, zároveň však museli prostredníctvom svojich aktivít sústavne dokazovať, že úzke prepojenie slovenskej časti koncernu „pupočnou šnúrou“ s centrálou firmy Baťa v Protektoráte a veľký podiel českých zamestnancov neboli v žiadnom prípade prekážkou lojality k vládnym kruhom a k ich ideológii.

Hľadanie paralel medzi ideami stavovského štátu a najmä slovenského národného socializmu s hospodárskymi a sociálnymi cieľmi batizmu a konkrétne s názormi Tomáša Baťu a Jána Antonína Baťu možno u redaktorov Budovateľa a u niektorých manažérov, ako bol Ján Lupták, považovať v období vzostupu vládneho režimu v rokoch 1939–1941 za reálne a vychádzajúce z ich skutočného presvedčenia. Členstvo v Hlinkovej garde a ideologický tlak na mladých mužov a mladé ženy, teda na študentov Baťovej školy práce, aby hromadne vstupovali do radov Hlinkovej mládeže a aby sa výchova v BŠP stotožnila s činnosťou HM však bolo u väčšiny manažérov skôr prejavom formalizmu a nutného zla. Výnimkou mohol byť opäť J. Lupták a nadšený propagátor aktivít HM správca ľudovej školy vo Svite-Batizovciach Jozef Vitkovský.

Vývoj udalostí po napadnutí Sovietskeho zväzu, účasť slovenskej armády na východnom ťažení, dôsledky antisemitskej a protičeskej politiky vládných kruhov, prehlbovanie hospodárskych problémov a ďalšie vplyvy postupne lámali režimistické postoje vedenia slovenskej vetvy firmy Baťa, aj keď v oficiálnej rovine ostávali lojálni. V jednotlivých závodoch, najmä v Šimonovanoch-Baťovanoch, sa aktivizovali ilegálne odbojové bunky a viacerí podporovatelia vládneho režimu zmenili názor. Časť manažmentu a radoví zamestnanci sa zapojili do príprav priebehu Slovenského národného povstania, ale to už je iná kapitola.